

bio (niti želim da budem) u poziciji da bilo kome dijelim lekcije i savjete. To u našoj struci – historiji, pa i nauci uopšte, složićemo se, nije ni prilično. Ipak, ono što je dr. Škegro napisao u dijelovima svoga teksta na str. 427-431 (dijelovi I-III) nije primjereno naučnom radniku njegovog formata i referenci. Dobro je (u principu, mislim) kada je nauka u pitanju, pokušati izbjeći bilo kakvu politizaciju, imputacije, malicioznosti, diskvalifikacije, a pogotovo osobne dojmove! Historičarima su, i trebalo bi da bude, svete činjenice – “*sine ira et studio*”! Kolega Škegro je primijenio naučnu kritiku, a to je jedino ispravan postupak, samo na tekst prof.dr. E. Imamovića.

Na ovaj djelimičan odgovor Anti Škegri čekao sam dvije godine zbog toga što sam ga želio objaviti u istom časopisu u kojem je objavljen diskusioni prilog kolege Škegre.

Ibrahim Karabegović

“*Pro et contra*” ili “*Audiat et altera pars*”

Povod pisanju ovih redova je interesantan prilog Sonje Dujmović (S.D.) objavljen u *Prilozima* Instituta za istoriju Sarajevo, br.29., 2000.g., str.449-453. Predmet originalne analize S.D., naglašeno kritički i, nesumnjivo, dobronamjerno intonirane, artikulirane na zavidnoj intelektualnoj razini, je historiografska produkcija međuratnog perioda (1918.-1941.), tj. prosudba iz rakursa pojedinačnih dometa i promašaja, posebno njenih globalnih karakteristika u periodu od 1945. do 1980.g. Svoju analizu S.D. je temeljila na - po sopstvenom izboru - sumarnim ocjenama učesnika *Savjetovanja o historiografiji BiH 1918.-1945.* koje je održano u Sarajevu 11.-12.2.1982.g., tj. ona nije proizašla iz osobne valorizacije tretirane produkcije, pa su njeni zaključci *eo ipso* indirektni, oposredovani ocjenama drugih (sa kojima se ona slaže). Ovaj sažet i koncizan rad sam sa velikom pažnjom pročitao nakon izlaska *Priloga*, jer ga nisam mogao odslušati kada je podnesen na skupu (u studenom 1999.g.). Logično, interes mi je bio profesionalno motiviran jer sam se problematikom koja je predmet analize S.D. bavio cijeli svoj profesionalni vijek. Nakon što sam ga pročitao kod mene je prevladalo uvjerenje da je prilog S.D. *metodološki* neobično postavljen, pa da su stoga neke od njenih kontatacija i ocjena, blago rečeno, nekonzistentne sa stvarnim stanjem historiografije BiH tretiranog perioda. Dovoljan razlog za reakciju ove vrste, istina, u posljednje vrijeme rijetko sretane. Priznaću, dodatnu motivaciju dala mi je sama autorica prvim dijelom svoga naslova -“*Molimo tišinu...*” (u neka vremena to se govorilo na drugi način -“*Ne talasaj!*”). Naravno ni S.D. (nadam se), a niti potpisnik ovih redova (pretpostaviti je) ne plediraju na “*konačnu istinu*”, niti vjeruju (za sebe sam siguran) da je o tako kompleksnim i

ozbiljnim pitanjima moguće reći i promil onoga što bi trebalo. Isto tako ne treba sumnjati u obostranu dobru volju da u svojim promišljanjima i zaključcima o historiografiji rečenog perioda dođemo približno do kvalitativno sličnih spoznaja. Istinu govoreći ocjene razlika među nama u podbačajima historiografije su, u suštini nebitne, ali ne i zanemarljive. Ipak, zajednički nam je usud poziva za koji smo se kao povjesničari opredijelili - baviti se znanošću koja nije egzaktana i gdje su razlike normalna stvar. Ali, svi smo obavezni da poštujemo pisana (metodološka) i nepisana (etičko-moralna) pravila koja se podrazumijevaju uz poštovanje *digniteta* i struke i pojedinca - kada jest i nije u pravu. Bez difamiranja, diskvalificiranja, ironiziranja, malicioznosti, "niskih udaraca". To je što se tiče načela, a svaki slučaj je konkretan i priča za sebe. Uzusi struke su pretpostavka i prema onima koji nam pružaju priliku da ih znanstvena kritika znanstveno "sahrani". Istraživački postupak sa primarnim i sekundarnim izvorima vodi nas *sine ira et studio* do povijesne istine koja nije to ako je apriorna, instrumentalizirana, ideologizirana, politizirana. Tko se iole latio ovog i ovakvog posla, često "traženja igle u plastu sijena", svjestan je svekolikih iskušenja dostizanja ciljeva. Pretpostavke za to su nepredvidive. I objektivne i subjektivne.

Često se sjetim i pominjem jednog francuskog povjesničara koji je čekajući karuce da ga odvedu na prijem kod suverena vidio iza zavjese udes - bio je pregažen neki nesretnik. Izašavši iz kuće doživio je od prisutnih "rašomonijadu". Jedni su imali ovakvu, drugi onakvu verziju događaja. Veliki historičar se zapitao: "Šta ja radim? Kako da sudim o nečem što se davno desilo, kada, evo, oni koji su svojim očima vidjeli jedan događaj ne mogu da usaglase viđeno". Ipak, shvatio je da traganje za povijesnom istinom ima smisla. Možda smo na istom tragu naslovljavajući ovaj prilog riječima "*Pro et contra*". Moje *pro* bi se odnosilo na izvanredno pozicioniranu nakanu i *potrebu* kritičkog promišljanja dosega historiografije BiH do 80-ih godina promatranih kroz prizmu autoričinih shvatanja načelne pozicije historioografa i produkcije u vremenu, njihovog *rada* i njenog *nastajanja*. Po meni su oni trebali da budu podloga i okvir te analize kako ju je autorica najavila razmišljanjima sročnim na str. 449. Moje *contra* je proizlazilo iz uvjerenja da su "devet od deset" primjera, na kojim je S.D. razvijala svoju tezu i izvodila analizu, ergo postupak na kojem je temeljila zaključke, pa formulirala i prvi dio naslova ("Molimo tišinu") - *contradictio in adiecto* ostvarenom rezultatu. Zašto? Bez imalo kurtoazije S.D. je izvrsno detektirala *conditio sine qua non* svakog osvrta na historiografiju kao relevantne društvene znanosti i postulate koje svaki, iole ozbiljan historiograf ne može ni u primislama da zatomi i prenebregne, napusti, izda - a to je "*vrijeme*" u kojem su se odigrali i odigravali događaji koja istražuje, lica društvene grupe ili pojave koje prati. Zaista, bez strogog uvažavanja njenih temeljnih postulata (od istraživačkog postupka, kritike izvora do interpretacije - opet "*sine ira et studio*") nije moguće govoriti, ozbiljno i vjerodostojno, o "ulozi, dometima i

smjernicama historiografije, svrsi njenog postojanja i mogućoj ili stvarnoj metamorfozi u istorijsku nauku" (449). Između precizno pozicioniranog zadatka koji je sebi autorica *načelno* postavila u uvodnom dijelu priloga (449.) i njegove *realizacije* ispoljena je nedozvoljena doza nekonzistentnosti, došlo je do izražaja nesuglasje. U čemu se oni ogledaju?

S.D. je vrlo dobro markirala put i način ostvarenja svakog historio-
grafskog (pa i svog) zadatka afirmacijom i opredjeljenjem za "nužno konstruk-
tivno, kritičko, racionalno sagledavanje i ocjenjivanje teorijskih, metodoloških
pristupa i rezultata dosadašnje historiografije i njihovo preispitivanje" (449.) - ne
samo da se ne bi "otkrivala Amerika", "topla voda", nego i dovelo sebe u
zabludu. Zadatak nimalo lak, ni jednostavan. Dapače! Nažalost, između načel-
nog opredjeljenja i praktične realizacije lako je uočljiva - diskrepancija. Podra-
zumjevajuća načela i postulirani zadatak ("kritika historiografije") pret-
postavljali su, po mom skromnom (tačnom-netačnom, prihvatljivom-neprihvat-
ljivom) mišljenju, *osobnu* analizu i prosudbu, a ne preuzimanje tuđih (istina
kompetentnih i relevantnih), ali *odabranih* ocjena koje su isključivo bile u funk-
ciji potkrepljivanja autoričine *apriorno* formirane slike o sveukupnosti dometa i
karaktera historiografije do 1980.g. Nije bitna toliko ni ta, od samih autora
izrečena ocjena propusta, padova, podbačaja historiografije (do 1980.g.) koliko
ton komentara i ocjena S.D. Uopćeno govoreći, tekstovi naših povjesničara (ne
samo tog perioda) su, po mnogima, naglašeno pozitivistički, prepuni činjenica (u
osnovnom tekstu), pa prema tome i poprilično nemaštoviti, bez dovoljno duha,
"suhi", "tvrdi". No, ne bi ih trebalo da "krase" ni ironija, ni sarkazam ili slični
"proizvodi" duha. Jedna dobra zamisao izvrgla se u surogat istine o "prošlosti"
kako su je vidjeli historiografi (u totalu) do 1980.! Dobronamjeran analitičar re-
zultata Savjetovanja historioografa (11. i 12.2.1980.) i u onako istrgnutim
ocjenama koje su se čule, a S.D. ih citirala na str. 450. (bilj 1, 4 do 8.) lako će
uočiti da vrve od samokritičnosti, nezadovoljstva samih povjesničara - autora tih
historiografskih uradaka, onih koji su "doprinijeli" općoj slici historiografije do
1980.g. Predstavljaju sve samo ne prolegomenu za diskvalifikaciju *jednog vre-
mena* (revolucionarne, komunističke, NOB-eovske, postratne, socijalističke
djelatnosti) historiografije kojoj je mjesto na "smetljištu istorije", kojoj treba
ponuditi "zaborav". Van pameti je i pomisliti da se ta prošlost predstavi kao
savršena. Samo nedobronamjeran ili neupućen bi to mogao *a limine* tvrditi. Ako
se nije (a trebalo je) tražiti objašnjenja za "*dogadajnu*" prošlost, onda se moglo
pokazati bar malo volje, znanja i sposobnosti za to objašnjenje uvjeta nastanka
djela koja ružičasto predstavljaju veće ili manje dijelove prošlosti. O "poroda-
jnim mukama" te historiografije do 1980.g. autori su nešto rekli na Savjetovanju,
a S.D. - u svom izboru. Evidentno je bilo do 1980.g. (jeste i bit će - ovo je u stilu
S.D., a ja mu se pridružujem) "odsustvo prave i pravovremene naučne kritike".
Korektno je bilo (na Savjetovanju), dakle, u vrijeme jedine KP, mahanja sa

tvrdnjama da je "nacionalno pitanje zauvijek riješeno", hrabro, pa i dalekovidno skrenuti pažnju na "romantičarski nacionalistički talas" (bilj. 4). Bez okolišanja podcrtano je i ukazano na svekoliku štetu po historijsku nauku koja je "ideologizirana i politizirana". Također, bez uvijanja spočitnuto je onima na koje se odnosi koji su svojim pisanjem doprinijeli da "istoriografija naše socijalističke epohe nije lišena raznih ideoloških pritisaka i opterećenja" (bilj. 7). Ovaj naglašeno "samokritički pristup", blago rečeno, je potcjenjen od S.D., a do određene mjere i zloupotrebljen (posebno na str. 451) reklo bi se (bar se tako doima) da "vrag bude crniji nego što jest". Dalje. Ironizira se 1965.g. i ne pominjanje prve sveske *Priloga*, ali se samozadovoljavajuće "otkriva" podatak da u Savjetu Instituta "sjedi... 9 imenovanih i delegiranih članova iz *ondašnje strukture vlasti*" (bilj. 9 - podvukao T.I.). Očito vlast ostaje vlast, jer danas su to članovi Upravnih odbora, samo što su "oni" radili iz ideala, a "ovi", današnji, najčešće za- apanažu! Za objašnjenje konsekvenci i posljedica po rezultate bh. historiografije u "nekoliko decenija ciljno stvarane kolektivne svijesti diktirane jednopartijskim režimom" trebalo bi napisati, barem, jedan esej. Dozvolioću zato sebi samo jedno sjećanje kao člana kolektiva Instituta od 1960.g., višekratnog člana organa upravljanja i rečenog Savjeta (pa i u funkciji predsjedatelja). Odgovarajuće strukture vlasti znale su koga će birati. Za ovu oblast ponajbolje - ugledne, odgovorne. Izabrani su u pravilu i bez presedana imali povjerenje ne samo u Savjet, onih 11 članova "radne zajednice" nego u kolektiv u cjelini. Bili su među inim: Džemal Bijedić, Šefket Maglajlić, Joco Marjanović, Nedim Filipović, Hamdija Kapidžić... Često je navraćao i Rodoljub Čolaković. Ne samo ljudi od politike, nego profesori Univerziteta, akademici, ugledni javni, društveni i kulturni radnici. Po sjećanjima koja nisu izbljedinila njihov angažman mogao bi se, najblaže rečeno, ocijeniti kao korektan i dobronamjeran. Težina ove ocjene je tim veća što je ukupan doprinos *Instituta za istoriju radničkog pokreta*, a od 1974.g. *Instituta za istoriju*, razvitku historiografije u periodu o kome je riječ (hajde da kažemo u kvantitativnom smislu) - u svakom pogledu - nemjerljiv.

Cjelovitijem sagledavanju historiografije međuratnog perioda od 1945. do 1980., kako ga je elaborirala S.D., nedostaje po mom mišljenju, jedno neophodno dopunsko objašnjenje. Naime, u tom kontekstu razmišljanja nije nevažan ni period koji joj je prethodio, a niti one prve "startne" godine. Akceptiranje tih dopunskih objašnjenja nije, u slučaju razumijevanja zaključaka S.D., ama baš nikakav alibi za (ne)ostvarene dosege, slabosti i promašaje historiografa i historiografije BiH od 1945. do 1980. Na prvi pogled ocjenjivani period obuhvata ciglih 35.godina. Dovoljno dugih i za kritike i, eventualne, pohvale. Ali i najpovršniji kritički i dobronamjerni osvrt na osnovne karakteristike historiografije bosanskohercegovačkih prostora, kako one do 1945., tako, i one desetak i petnaestak godina nakon 1945. morao bi (trebalo bi) da registriira ili, bar, ne previdi:

1. *jednostranosti* svojevrsne jednodimenzionalne historiografije kako one do 1945.g., tako i one od 1945. I jedna i druga iz različitih, objektivnih razloga su tako daleke od postulata zagovornika *totalne* ili *globalne historije* ili, pak, onih zahtjeva o kojima ozbiljno i znanstveno razmišlja S.D. ("interdisciplinarnost, posebno sociološko viđenje *totaliteta društva* u njegovoj razvojnoj liniji - str.452, dodao bih iz personalnog rakursa.
2. realan, objektivan "prilog kritici istoriografije 1918-1941." (od 1945. do 1980.) i "onim u toku" koji ne bi *en gross* difamirao i diskvalificirao u principu *svakog* autora i sve *uradke* jer je bio u tom periodu a priori i bez izuzetka "opterećen pristrasnostima i ideologijom. Uvijek pod prismotrom"- sic! (od kontraobavještajaca, možda?), "naučen na stegu" - (kao da su bili pod disciplinskom kaznom) "i kad je nema...", "omamljen političkim demagoškim govorima i instrukcijama, ne razaznaje mjere istinitosti" (str.452)
3. trebao bi da pretpostavi da većina historičara - istraživača u tim stvaralačkim godinama (sa i bez navodnika) nije gotovo, ni stigla, niti mogla da se razvije u punom smislu riječi (ni u negativnom, ni u pozitivnom) - u "dobrog" ili "lošeg" znanstvenika. Otud vjerovatno, i ona "poplava" samokritičkih tonova koja se pojavila na Savjetovanju 1982.g. Zašto? Ponajprije zato što se, primjereno strogim znanstveno istraživačkim mjerilima, ne može, na ovim prostorima ni govoriti o formiranim (u znanstvenom smislu) historiografima - istraživačima, do sredine, odnosno kraja pedesetih godina (sada već) prošlog stoljeća. Profesori i asistenti Filozofskog fakulteta (od 1952.g.), poneki importirani znanstvenik činili su *embrion* historiografske znanosti. *Institut za istoriju radničkog pokreta* je punih petnaest godina (1959.-1974.) prolazio *Scile* i *Haribde* sopstvenog organizacionog, kadrovskog, izdavačkog sazrijevanja. Čini mi se da ove (i još neke druge) prenebregnute činjenice sadrže dio odgovora zašto, kako S.D. tačno upitno piše "da li ima dovoljno generacija istoričara da se mogu prebrojati prstima jedne ruke" (453) i zašto je opća slika historiografije u BiH (1918.-1945.) u periodu do 1980. takva kakva jest, po priznanju samih autora i S.D.. Kada su u pitanju nove, nadolazeće generacije ne treba "moliti za tišinu", niti sa pozivom na šutnju, unižavati nego, pojedinačno i skupno (timski) činiti stvaralačke napore u promicanju i historiografije i znanosti uopće. Ne kritikom bez uvažavanja bitnih činjenica, a niti neutemeljenim obranaštvom do sada ostvarenog. Svi oni koji su politikantski ili ideološki promašivali ili su znanstveno "pogađali u sridu", a našli su se u bibliografijama, poput one najnovije autora dr. B. Miličića (*Bibliografija izdanja Instituta za istoriju u*

Sarajevu i radova saradnika Instituta za period 1959-1999.g., Sarajevo 2000.g.) opominju i ohrabruju, pa i obavezuju generacije historiografa koji dolaze.

P.S. Nekoliko "slučajeva" koliko god se mogu shvatiti kao pojedinačni ili usamljeni primjeri toliko su i paradigmatični, jer ipak, nisu bili rijetki za vrijeme na koje se odnose. Navode se jer, ipak, na svoj način, ilustriraju period u kojem se stvarala historiografija do 80-ih godina o kojima je riječ u oba priloga S.D. i T.I. Koliko stvarno korespondiraju sa vremenom i zaključci koji se iz njih mogu izvući ostavlja se čitateljima da se sa njima slože ili ne slože

Slučaj prvi: Potpisnik ovih redova otišao je 1963.g. u Beograd na treći stepen sa pisamcetom direktora Instituta dr. Envera Redžića za šefa postdiplomskog studija dr. Jocu Marjanovića u kome je preporučivao da u magistarskoj radnji (prema potrebama i planovima Instituta) dalje obrađujem politiku Narodnog fronta (iz te oblasti sam pisao diplomski rad na Filozofskom fakultetu kod ranijeg -prvog- direktora Instituta dr. Miroslava Đorđevića). Prof. dr. Vasa Čubrilović je bio drugog mišljenja. "Ti mali, kao Hrvat iz Bosne radit ćeš temu iz istorijata najveće hrvatske građanske stranke - Radićeve - HSS". I "onaj" Savjet aminova tu promjenu, a T.I. napisao u Institutu za istoriju *radničkog* pokreta ne samo magistarsku radnju nego i disertaciju i dobi (kada se pretežito izučavao historijat KPJ-SKJ) najvišu nagradu za znanost (nauku) - "Veselin Masleša".

Slučaj drugi: Sredinom 80-ih pisana je hronika Fojnice. Neupućeni i nedobronamjerni su u praskozorje višestranačja požurili da brže bolje objede braću Dizdareviće (Nijaza, Raifa i Rešada) da su "naručili" sebi i svojoj obitelji djelo ne o gradu nego njihovim zaslugama. Svi autori (djelo je bilo rezultat timskog rada - među inim učestvovala je i akademik dr. Desanka Kovačević-Kojić) bili su svjedoci da su se inkriminirani "drugovi", tada inače vrlo visoki dužnosnici, u radnim dogovorima sa autorima zalagali za knjigu "gole" povijesne istine o zbivanjima u fojničkom kraju, ne koketirajući, niti jednom riječju sa onom koja će biti "na strani napredne klase".

Primjer treći: Nekako pred rat prof. dr. Ivan Cvitković, tada jedan od izvršnih sekretara CK SKBiH, osobno me zamolio da napišem recenziju za tekst njegove knjige "Ko je bio Alojz Stepinac?" (više formalno, jer su bile potrebne dvije recenzije, a knjiga je bila pred tiskanjem ili već u tiskari). Situacija ni za recenzenta, ni za autora, ni za izdavača nije bila ni malo prijatna jer je recenzija bila - negativna. Objavljena je u *Prilozima*, a autor i recenzent su ostali, kao i do tada, u korektnim i prijateljskim odnosima.

Primjer četvrti: (bili bi ih još podosta!) Ne tako davno prof.dr. Atif Purivatra u jednoj emisiji Radija BiH (21.3.1999.g.) govoreći o pisanju svoje disertacije "*JMO u društveno-političkom životu Kraljevine SHS*" odgovorio je na sumnje jednog slušatelja da se u to vrijeme (sredina 70. godina) nije smjelo slo-

bodno pisati kako je njegov mentor dr. Dragoslav Janković *a bis* z poštivao znanstvene zasade autora.

Tomislav Išek

* *

*

ISPRED SVOGA VREMENA: Enver Redžić, *Sto godina muslimanske politike u tezama i kontroverzama istorijske nauke*. Akademija nauka i umjetnosti BiH i Institut za istoriju, Sarajevo 2000, str. 220.

Zaista je nemoguće na ograničenom prostoru, koliko nam je ovdje dozvoljen, iznijeti barem i jednu osnovnu panoramu onih problema koje akademik Redžić zahvata u ovoj knjizi. Nemoguće je donositi zaista iscrpne sudove, ali ja ću zato odmah na početku kazati ono što ja mislim da je osnovno u ovoj knjizi, a onda ću iz nekog svog ugla, reći nešto kako ja shvaćam historiju, pogotovo historiju malih marginalnih zemalja kakva je Bosna bila i ostala do dana današnjeg.

Knjigu akademika Envera Redžića, *Sto godina muslimanske politike u tezama i kontroverzama istorijske nauke* poslije knjige Srećka Džaje *Nacionalnost, konfesionalnost Bosne i Hercegovine* (objavljene na njemačkom jeziku 1984. godine) smatram najvažnijim historiografskim djelom koje se u Bosni i Hercegovini i o Bosni i Hercegovini pojavilo zadnjih nekoliko decenija. Sad sam, naravno, dužan i to ću učiniti, da dam objašnjenje zašto tako mislim, zašto sam oduševljen ovom knjigom i zašto je ova knjiga na mene ostavila jedan vrlo, vrlo snažan pečat. Prije svega, ono što je mene impresioniralo, je to što se u ovoj našoj maloj historiografiji, nerazvijenoj historiografiji, kojoj, naravno, i ja pripadam, a možda sam malo više svjestan od ostalih koliko smo mali i beznačajni, ovakav stepen autorefleksije, kakav pokazuje akademik Enver Redžić, ne javlja često. Naime, kod nas se sa tom našom nesretnom i malom i, ponavljam to, zaista beznačajnom historijom postavlja danas ključno pitanje kako da *prošlost* postane *povijest*. Nikako ne možemo da savladamo taj jedan veliki krupni zadatak i zato smo neprestano, uzmite samo zadnjih deset godina, zarobljenici mitskih konstrukcija, ideologema, velikodržavnih projekata, ali u jednoj potpuno trivijalnoj, u jednoj pigmejskoj verziji koja ne može prebaciti daleko i ne može dobaciti daleko, jer smo mali i beznačajni, i onda se sva ta negativna energija koja se akumulira na bazi pseudoznanosti, na bazi mitova, okreće protiv nas samih. To je, zapravo, naša, kako je ja vidim, najveća tragedija